

FRANTIŠEK ŠKVRNDA:

Sokratovská otázka ako problém historiografie antickej filozofie

Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2020, 94 s.

Monografia *Sokratovská otázka ako problém historiografie antickej filozofie* predstavuje v našom česko-slovenskom akademickom prostredí prvú komplexnejšiu prácu, venovanú problematike historiografie sokratovskej filozofie. Z formálneho hľadiska sa práca pohybuje na rozmedzí dejín filozofie a klasickej filológie, pričom miestami pojednáva o otázkach spojených s dejinami literatúry a literárnej kritiky. Hlavným cieľom monografie je systematicky uchopiť problematiku takzvanej sokratovskej otázky. Ako je všeobecne známe, historický Sokrates po sebe nezanechal žiadne filozofické spisy, z ktorých by sme mohli čerpať historicky hodnoverné informácie o jeho myslení a názoroch. Tie získavame až sprostredkované, z textov pomerne širokej a rôznorodej skupiny antických autorov. Sokratovská otázka smeruje k tomu, ako uviesť do súladu všetky rozmanité, niekedy aj na prvý pohľad protirečiacie svedectvá antických autorov, ktorí o Sokratovi písali a tradovali jeho myšlienkový odkaz ďalším generáciám (s. 12 – 13).

Práca je rozdelená do dvoch hlavných kapitol. Prvá z nich má polemický charakter. Autor sa v nej usiluje vyvrátiť námietky skepticky orientovaných historikov antickej filozofie, ktorí zastávajú názor, že historického Sokrata vôbec nemožno spoznať a že by sme teda mali meno „Sokrates“ odstrániť z historiografie antickej filozofie. Postupne analyzuje tri druhy argumentov, ktorými moderní bádatelia zdôvodňujú svoje radikálne vyškrtnutie Sokrata z učebníc dejín filozofie. Prvým argumentom je, že Sokrates po sebe nezanechal žiadny spis, a tak neexistuje žiadny základný referenčný bod, ktorý by odkazoval na jeho vlastné myšlienky, presvedčenia a životné zásady. Druhý argument je založený na dokazovaní, že hlavný zdroj správ o Sokratovi, takzvané sokratovské rozhovory (*sokratikoi logoi*), obsahuje veľa anachronizmov, výmyslov a vôbec nereflektuje dejinné udalosti ani neopisuje reálne historické postavy. Ak v tejto literatúre – kam, mimochodom, zaraďujeme aj autorov, akými sú Xenofón a Platón – nenachádzame žiadny historický opis Sokrata, musíme tieto správy označiť len za dielo básnickej predstavivosti, ktoré nemá s historickou osobou Sokrata nič spoločné. Po tretie, údajne už sám Aristoteles označil sokratovskú literatúru za dielo takzvaného *mimetického umenia*, teda za fiktívny literárny žáner.

Autor dospieva k záveru, že ani jeden z týchto argumentov nemožno považovať za plauzibilný. Pri detailnejšom rozbere textov, na ktoré sa skeptickí bádatelia odvolávajú, sa naopak ukazuje, že v gréckej filozofickej literatúre neexistuje jasná definícia autorského textu ako takého (s. 21 – 27). Absencia pôvodného Sokratovho textu tak podľa Škvrndu nepredstavuje žiadny problém, pretože keby sme len na základe tohto jedného ukazovateľa mali definovať historicitu antických filozofov, museli by sme z dejín odstrániť aj také osobnosti ako Platón, Aristoteles, Plotinos či veľa ďalších významných postáv.

Druhá časť prvej kapitoly sa zameriava na problematiku takzvanej antisokratiky, literárneho žánru, z ktorého sa nám zachovalo len niekoľko fragmentov v diele Aténaia z Naukratidy *Hodujúci sofisti*. Podľa týchto fragmentov dialógy Platóna a ďalších sokratovcov predstavovali fiktívne príbehy, ktoré sa nemohli odohrať v reálnom čase s reálnymi ľuďmi. Škvrnda identifikoval celkovo osem takýchto argumentov, ktoré poukazovali na fiktívny charakter sokratovskej literatúry. Pri každom argumente sa usiluje historicko-filologickou analýzou poukazovať na to, že všetky argumenty, ktoré nachádzame v antisokratike, sú nedôveryhodné a zavádzajúce. Predstavujú len dobovú *chronique scandaleuse*, namierenú proti Platónovi a sokratovským filozofom vo všeobecnosti. Argumenty antisokratiky preto nemožno pokladať za platné – ide o zavádzajúce dezinterpretácie historických udalostí a faktov, ktoré protirečia dostupnej historickej evidencii (porov. s. 31 – 41).

V tretej časti prvej kapitoly sa v súvislosti s problematikou fiktívneho charakteru sokratovskej literatúry analyzuje ešte jedna významná pasáž, ktorá pochádza z Aristotelovej *Poetiky*. Autor analýzou textu dospieva k záveru, že v tejto pasáži Aristoteles spomína sokratovskú literatúru ako dielo *mimetického* umenia, avšak bližšie nedefinuje, o aké dielo tohto umenia ide – či o také, ktoré zachytáva realistické prvky a popisuje to, čo sa niekedy v minulosti skutočne aj odohralo, alebo také, ktoré konštruuje dej na spôsob epickej alebo tragickej literatúry. Vzhľadom na absenciu tejto kľúčovej charakteristiky podľa Škvrndu pasáž z Aristotelovej *Poetiky* nemožno vnímať ako „dôkaz“, ktorý by potvrdzoval fiktívnu povahu sokratovskej literatúry. O historicosti alebo fiktívnosti sokratovskej literatúry Aristoteles totiž nehovorí vôbec nič.

Prvá kapitola dospieva k záveru, že argumenty skepticky orientovaných bádateľov pri detailnejšej analýze neobstoja. Skeptickí musíme byť predovšetkým voči samému skepticizmu – antické texty ani povaha antickej literatúry totiž neobsahujú žiadne jednoznačné dôvody a svedectvá, na základe ktorých by sa dalo jednoznačne skonštatovať, že historický Sokrates je navždy stratený a neprístupný akémukoľvek historickému skúmaniu.

Druhá kapitola opúšťa svet klasickej literatúry a sústreďuje sa na dejiny filozofie, najmä na recepciu Sokratovej postavy a filozofie v dielach historikov filozofie.

Prostredníctvom najvýznamnejších interpretačných tradícií poukazuje na to, ako sa postava Sokrata nekriticky interpretovala v duchu jednotlivých kultúr, v ktorých historici žili a pôsobili. V renesancii a novoveku stelesňoval ideál novoplatónskeho mudrca, neskôr bol vzorom karteziánskeho skepticizmu. V devätnástom storočí sa pod vplyvom Schleiermachera a Zellera Xenofón začal vnímať ako priveľmi jednoduchý, nefilozofický typ autora, ktorý nevedel vystihnúť zložité filozofické myšlienky Sokrata a celú jeho filozofiu nivelizoval na spôsob neodborného a nešikovného prekladateľa, ktorý preloží majstrovsky zložené básnické verše do suchopárnych oznamovacích viet. Namiesto Xenofóna sa záujem postupne sústredil na Platóna a jeho verziu Sokrata, ktorá mala pre nich „väčšiu“ filozofickú hodnotu, pretože lepšie odrážala dobové hegelianske filozofické charakteristiky. Platóna uprednostnila aj anglosaská historiografia filozofie v dvadsiatom storočí. Pod vplyvom prác Gregoryho Vlastosa sa historický Sokrates začal spájať s postavou takzvaných raných, aporetických Platónových dialógov. V anglosaskom prostredí sa zo Sokrata napokon stal filozof analytického razenia, ktorý uvažuje ako anglický *džentlmen*, a nie ako Aténčan z piateho storočia pred naším letopočtom (s. 62 – 63). Každá historická epocha si Sokratov obraz prispôbovala svojmu mysleniu, čo sa následne premietlo aj do historiografie. Túto skutočnosť Škvrnda označuje za hlavný problém modernej historiorafie antickej filozofie. Na jednej strane niektorí bádatelia zaujímajú neopodstatnený a prehnaný skepticizmus, na druhej strane si tendenčne vyberajú len jeden typ správ, alebo jedného autora, ktorého portrét vyhlásia za autoritatívny. Všetky ďalšie správy, ktoré nie sú v zhode s preferovaným autorom a portrétom Sokrata, vylučujú argumentmi *ad hominem* ako nedôveryhodné (s. 67).

V závere monografie sa dočítame, že sokratovská otázka ako problém historiografie antickej filozofie nemôže byť nikdy úplne zodpovedaná. Sokrates sa tak podľa autora nachádza „v kráľovstve krivých zrkadiel“. Napriek tomu vyjadruje potrebu hľadať možnosti a spôsoby, ako aspoň čiastočne zodpovedať sokratovskú otázku. Vzhľadom na veľké množstvo komparatívneho textového materiálu, ktorý sa o Sokratovi zachoval, existujú jej plauzibilnejšie a menej plauzibilné riešenia, ktoré predpokladajú isté interpretačné metódy a pravidlá. Autor upozorňuje, že v súčasnosti existuje viacero interpretačných prúdov a historikov filozofie, ktorí sa usilujú aplikovať tieto princípy pri hľadaní historického Sokrata a dospievajú k zaujímavým, v historiografii antickej filozofie doteraz ešte neartikulovaným riešeniam sokratovskej otázky. Monografia reflektuje aj aktuálny stav riešenej problematiky v zahraničí a ponúka čitateľovi rozbor najvplyvnejších interpretácií sokratovskej filozofie, aké boli od začiatku dvadsiateho prvého storočia predložené.

Po obsahovej stránke je Škvrndova monografia veľmi obsiahla. Autorov slovník udržiava stred medzi abstraktnou náročnosťou, stručnosťou a plynulým historiografickým naratívom. Každé tvrdenie podopiera odkazmi na primárnu alebo sekundárnu literatúru, čím vzniká bohatý poznámkový aparát. Argumenty obsiahnuté v monografii sú plauzibilné a vyvážené. Autor nemieni za každú cenu argumentovať len v prospech jedného, vopred zafinovaného stanoviska. Nehľadá pozitívnu odpoveď na to, kto bol historický Sokrates, aké boli jeho názory alebo zvyky. Zámerom predkladanej monografie je odhaliť hermeneutické predpoklady, s ktorými pracuje historiografia antickej filozofie už od svojho vzniku. Práca systematicky poukazuje na rôzne predsudky a chyby v interpretáciách Sokratovej filozofie a osobnosti, či už ide o interpretácie starších, alebo novších autorov.

Azda jediným nedostatkom monografie je jej krátky rozsah čo do počtu strán. Autor prezentuje svoje argumenty a závery v minimalistickom formáte. Z tohto dôvodu by práca mohla byť viac rozšírená a niektoré problémy viac artikulované. Vzhľadom na úsilie zhrnúť všetky moderné interpretačné tradície by monografia mohla byť doplnená aj o myšlienky talianskych alebo francúzskych historiografov, ktorí sú v nej zastúpení viac-menej okrajovo. V prípade druhého vydania monografie by bolo vítané, keby autor rozsah publikácie rozšíril a doplnil ju o záverečné indexy a registre, ktoré by odborníkom umožnili ľahšiu orientáciu v texte. Napriek týmto výhradám môžeme skonštatovať, že práca spĺňa všetky štandardy odborných publikácií a predstavuje zaujímavý a originálny príspevok do oblasti štúdií antickej filozofie v našom akademickom prostredí.

Zuzana Zelinová

Zuzana Zelinová
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a dejín filozofie
Šafárikovo námestie 6
814 99 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: zelinova9@uniba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5316-8929>